

Sygn. akt I UK 127/13

WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 23 października 2013 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Zbigniew Myszka (przewodniczący)

SSN Romualda Spyt

SSN Krzysztof Staryk (sprawozdawca)

w sprawie z odwołania E. S.
przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych
z udziałem zainteresowanej G. Spółki Akcyjnej w T.
o podleganie ubezpieczeniom społecznym,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy, Ubezpieczeń
Społecznych i Spraw Publicznych w dniu 23 października 2013 r.,
skargi kasacyjnej organu rentowego od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...] z dnia 22 listopada 2012 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok i sprawę przekazuje Sądowi
Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania i orzeczenia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

Uzasadnienie

Decyzją z dnia 13 sierpnia 2009 r. Zakład Ubezpieczeń Społecznych uznał, że ubezpieczona E. S. – w okresie od 12 marca 2008 r. do 6 kwietnia 2009 r. – nie podlegała ubezpieczeniom: emerytalnemu, rentowym z tytułu zatrudnienia na podstawie umowy o pracę nakładczą zawartej z płatnikiem składek G. S.A. z siedzibą w T. Odwołanie od powyższej decyzji organu rentowego wniosła E. S.

Wyrokiem z dnia 12 grudnia 2011 r. Sąd Okręgowy – Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w K.: zmienił zaskarżoną decyzję o tyle, że ustalił, że E. S. z tytułu zatrudnienia na podstawie umowy o pracę nakładczą u płatnika składek G. S.A. podlegała ubezpieczeniom: emerytalnemu i rentowym w okresie od czerwca 2008 r. do stycznia 2009 r. (pkt 1); oddalił odwołanie w pozostałym zakresie (pkt 2).

Podstawę faktyczną wyroku Sądu Okręgowego stanowiły następujące ustalenia. E. S. od listopada 2005 r. do chwili obecnej prowadzi działalność gospodarczą polegającą na świadczeniu usług kosmetycznych. Odwołująca się 1 stycznia 2008 r. zawarła umowę o pracę nakładczą z M. Spółka z o.o. z siedzibą w K. Aneksem do umowy obowiązującym od dnia 14 marca 2008 r. postanowiono, że na mocy umowy sprzedaży przedsiębiorstwa w miejsce spółki M. jako nakładca wchodzi G. S.A. W umowie postanowiono, że za wykonaną pracę nakładczą wykonawcy przysługuje wynagrodzenie obliczone według stawki jednostkowej w wysokości 19,00 zł brutto za skompletowanie i dystrybucję jednej przesyłki reklamowej. Do obowiązków wykonawcy należało skompletowanie i dystrybucja co najmniej 20 kompletów przesyłek reklamowych. Podstawy wymiaru składek na ubezpieczenie społeczne podane przez płatników wynosiły: w okresie od stycznia 2008 r. do marca 2008 r. od 0,00 zł do 28,00 zł, marzec 2008 r. - 0,00 zł, od kwietnia 2008 r. do maja 2008 r. - 28,00 zł, od czerwca 2008 r. do stycznia 2009 r. - 380,00 zł, od lutego 2009 r. do marca 2009 r. - 0,00 zł, za czerwiec 2009 r. - 214 zł. Sąd Okręgowy ustalił również, że wyrokiem z dnia 16 grudnia 2010 r., sygn. akt XI U .../09, Sąd Okręgowy w K. oddalił odwołanie ubezpieczonej od decyzji organu rentowego z dnia 6 maja 2009 r., w której Zakład Ubezpieczeń Społecznych stwierdził, że ubezpieczona E. S. w okresie od dnia 1 stycznia 2008 r. do 12 marca

2008 r. nie podlegała ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym z tytułu zatrudnienia na podstawie umowy o pracę nakładczą zawartej z płatnikiem składek M. Spółką z o.o. Wyrok ten został zaskarżony przez ubezpieczoną do Sądu Apelacyjnego.

W oparciu o powyżej przedstawione ustalenia faktyczne Sąd Okręgowy uznał, że umowa o pracę nakładczą (zmieniona aneksem w 2008 r.), zawarta pomiędzy ubezpieczoną a G. S.A. jest nieważna na podstawie art. 83 § 1 k.c., lecz tylko w części obejmującej okres od 12 marca 2008 r. do 31 maja 2008 r. oraz od 1 lutego 2009 r. do 6 kwietnia 2009 r., ponieważ strony tej umowy złożyły pozorne oświadczenie woli w zakresie umówionego wynagrodzenia, które nigdy we wskazanym okresie nie uzyskało poziomu co najmniej połowy najniższego wynagrodzenia.

Sąd Okręgowy powołał się na przepis § 3 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 31 grudnia 1975 r. w sprawie uprawnień pracowniczych osób wykonujących pracę nakładczą (Dz.U. z 1976 r. Nr 3, poz. 19 ze zm.; dalej jako: „rozporządzenie o pracy nakładczej”), zgodnie z którym minimalna ilość pracy powinna być tak ustalona, aby jej wykonanie zapewniało uzyskanie co najmniej 50% najniższego wynagrodzenia określonego przez Ministra Pracy i Polityki Socjalnej na podstawie art. 77⁴ pkt 1 k.p. Mając powyższe na uwadze, Sąd Okręgowy zmienił zaskarżoną decyzję organu rentowego z dnia 13 sierpnia 2009 r. w ten sposób, że stwierdził, że ubezpieczona podlegała ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym z tytułu zatrudnienia na podstawie umowy o pracę nakładczą zawartą z G. S.A. w okresie od czerwca 2008 r. do stycznia 2009 r., a w pozostałym zakresie oddalił odwołanie

Powyższy wyrok Sądu Okręgowego – w części zmieniającej decyzję organu rentowego – zaskarżył apelacją organ rentowy.

Wyrokiem z dnia 22 listopada 2012 r. Sąd Apelacyjny oddalił apelację. Sąd drugiej instancji podzielił i przyjął za własną podstawę faktyczną i prawną wyroku Sądu pierwszej instancji oraz uznał, że stosownie do zakresu zaskarżenia apelacji, kwestią sporną w sprawie jest, czy ubezpieczona w okresie od czerwca 2008 r. do stycznia 2009 r. podlegała ubezpieczeniom: emerytalnemu i rentowym z tytułu zatrudnienia na podstawie umowy o pracę nakładczą u płatnika składek G. S.A. Sąd drugiej instancji podzielił stanowisko Sądu pierwszej instancji w zakresie

zastosowania w sprawie przepisu § 3 rozporządzenia o pracy nakładczej i stwierdził, że jeżeli w sprawie zostało ustalone, że w okresie od czerwca 2008 r. do stycznia 2009 r. ubezpieczona osiągnęła wynagrodzenie na poziomie co najmniej 50% najniższego wynagrodzenia, określonego przez Ministra Pracy i Polityki Socjalnej na podstawie art. 77⁴ pkt 1 k.p., to – odnośnie do tego okresu – nie można przyjąć pozorności przedmiotowej umowy o pracę nakładczą na podstawie art. 83 § 1 k.c.

Wyrok Sądu Apelacyjnego (w całości) organ rentowy zaskarżył skargą kasacyjną. Skargę oparto na obydwu podstawach określonych w art. 398³ § 1 pkt 1 i 2 k.p.c. W ramach pierwszej podstawy kasacyjnej (art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c.) zarzucono błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie:

a) przepisu art. 83 § 1 k. c. przez przyjęcie, że czynność prawna dotknięta wadą nieważności z uwagi na pozorność oświadczeń woli stron może wywoływać skutki prawne w zakresie kreowania tytułu podlegania ubezpieczeniom społecznym, w postaci objęcia ubezpieczonej obowiązkowymi ubezpieczeniami: emerytalnym i rentowymi z tytułu umowy o pracę nakładczą w okresie od czerwca 2008 r. do stycznia 2009 r.;

b) art. 6 ust. 1 pkt 2 i 5 w związku z art. 9 ust. 2 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. z 2009 r. Nr 205, poz. 1585 ze zm.; dalej jako: „ustawa systemowa”) przez przyjęcie, że ubezpieczona podlegała ubezpieczeniom emerytalnym i rentowymi z tytułu umowy o pracę nakładczą w okresie od czerwca 2008 r. do stycznia 2009 r., a w konsekwencji przyznanie ubezpieczonej, prowadzącej pozarolniczą działalność gospodarczą, w odniesieniu do tego okresu prawa wyboru tytułu podlegania obowiązkowym ubezpieczeniom społecznym (pracy nakładczej) w sytuacji gdy wadliwa (pozorna) umowa o pracę nakładczą nie stanowi uprawnionego tytułu podlegania obowiązkowo ubezpieczeniom społecznym osób wykonujących pracę nakładczą.

W ramach podstawy procesowej (art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c.) zarzucono naruszenie art. 382 k.p.c. oraz art. 316 § 1 k.p.c. w związku z art. 391 § 1 k.p.c. przez wydanie wyroku z pominięciem oceny części zebranego materiału dowodowego, obrazującego działania stron umowy o pracę nakładczą, polegające

na zmianie warunków umowy (kilkukrotnym wzroście wynagrodzenia przy równoczesnym kilkukrotnym zmniejszeniu wymaganej ilości wykonanej pracy) w celu ich dostosowaniu do wymogów określonych w rozporządzeniu o pracy nakładczej dla osiągnięcia wynagrodzenia w wysokości co najmniej 380 zł (połowy najniższego wynagrodzenia za pracę).

W oparciu o powyższe zarzuty skarżący wniósł o: - uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania, ewentualnie o: - uchylenie zaskarżonego wyroku i orzeczenie co do istoty sprawy przez zmianę orzeczenia Sądu Okręgowego w zaskarżonej przez organ rentowy części (w pkt 1 wyroku) i oddalenie odwołania także i w tym zakresie, - zasądzenie kosztów postępowania kasacyjnego według norm przepisanych.

W uzasadnieniu skargi kasacyjnej wskazano, że dotknięta sankcją bezwzględnej nieważności umowa o pracę nakładczą nie może wywołać skutku w postaci powstania stosunku ubezpieczeniowego. W związku z tym Sąd Apelacyjny w zaskarżonym wyroku błędnie ograniczył konsekwencje takiej oceny tylko do części okresu, na jaki umowa została zawarta. Czynność prawna dotknięta sankcją bezwzględnej nieważności nie może być konwalidowana tzn. nie może stać się czynnością ważną (A.Wolter [w:] Prawo cywilne. Zarys części ogólnej; W-wa 1998; str. 329 i nast.). Nieważność, o której stanowi art. 83 § 1 k.c. dotyczy czynności prawnej stanowiącej podstawę powstania określonego stosunku prawnego i jest nieważnością bezwzględną, co oznacza, że czynność prawna nie wywołuje i nie może wywoływać żadnych skutków prawnych objętych wolą stron (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 kwietnia 2010 r., II UK 357/09 - OSNP 2011/19-20/258). Skutek nieważności umowy dotyczy również sfery ubezpieczeń społecznych nie eliminując nieważności tego zobowiązania jako podstawy ubezpieczenia społecznego (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 kwietnia 2009 r., I UK 314/08 – OSNP 2010/21-22/272). W ocenie skarżącego zawarta przez ubezpieczoną umowa o pracę nakładczą była na gruncie ubezpieczeń społecznych nieważna (bezskuteczna) w odniesieniu do całego okresu, na jaki została zawarta. Nie można podzielić stanowiska, że konsekwencje wadliwości umowy o pracę nakładczą odnosiły się tylko do niektórych miesięcy (marzec 2008 r. – maj 2008 r., luty 2009 – czerwiec 2009 r.) a umowa chociaż dotknięta bezwzględną nieważnością,

równocześnie była nieskuteczna i wywoływała skutek w postaci kreowania stosunku ubezpieczenia społecznego w innych miesiącach (czerwiec 2008 r. – styczeń 2009 r.). Takie stanowisko narusza art. 83 § 1 k.c.

Wskazano, że z zaskarżonego wyroku wynika, że wzrost wynagrodzenia za niektóre miesiące do poziomu 380 zł stanowi wystarczającą przesłankę do uznania umowy o pracę nakładczą za ważną i skuteczną. Należy jednak podnieść, że wzrost deklarowanych za ubezpieczoną podstaw wymiaru był pochodną podwyższenia wynagrodzenia, które nastąpiło w całkowitym oderwaniu od rodzaju i ilości umówionej pracy. W okresie, na jaki zawierano umowy o pracę nakładczą istotnie zmniejszono ilość wykonywanej pracy z minimum 145 kompletów przesyłek reklamowych do 20 kompletów miesięcznie, znacząco przy tym podwyższając stawkę jednostkową wynagrodzenia z 3,50 zł do 19 zł za jeden komplet. Tego rodzaju działania stron, w szczególności przyjęcie kosztu opracowania jednego kompletu w wysokości 19 zł w sposób istotny odbiega od cen rynkowych za tego typu usługi i świadczy o braku ekwiwalentności świadczeń. W ocenie skarżącego przedstawione wyżej okoliczności wzrostu wynagrodzenia będącego pochodną opisanych działań stron umowy znalazły się poza oceną Sądu drugiej instancji. Pominięcie w tej części materiału dowodowego, wyrażające się także brakiem określenia jego znaczenia dla sprawy mogło mieć istotny wpływ na wynik sprawy.

W ocenie skarżącego uznanie przez Sąd Apelacyjny zawartej przez ubezpieczoną umowy o pracę nakładczą za noszącą cechy pozornego oświadczenia woli na podstawie art. 83 § 1 k.c., a zatem bezwzględnie nieważną powinno prowadzić do przyjęcia, że ubezpieczona nie podlega obowiązkowym ubezpieczeniom emerytalno-rentowym z tytułu umowy o pracę nakładczą przez cały okres, na jaki umowa została zawarta.

Sąd Najwyższy wziął pod uwagę, co następuje:

Skarga kasacyjna organu rentowego jest usprawiedliwiona, ponieważ trafnie zarzucono w niej naruszenie przepisów prawa materialnego (art. 83 § 1 k.c.). Sąd Apelacyjny – oceniając ustalenia faktyczne sprawy – w odniesieniu do części z nich dokonał wadliwej oceny prawnej. W rozpoznawanej sprawie spór dotyczył oceny,

czy cały przedział czasowy (od 12 marca 2008 r. do 6 kwietnia 2009 r.), objęty decyzją organu rentowego, stanowił tytuł objęcia wykonawcy ubezpieczeniami społecznymi w rozumieniu art. 6 ust. 1 pkt 2 ustawy systemowej z tytułu wykonywania umowy o pracę nakładczą, zawartej pomiędzy ubezpieczoną a płatnikiem składek (zainteresowaną w niniejszej sprawie G. S.A. z siedzibą w T.). W związku z tym ocena prawna powinna obejmować całość kwestionowanego przez organ rentowy okresu trwania umowy o pracę nakładczą i mieć charakter kompleksowy, a nie wybiórczy. W tym względzie rację należy przyznać skarżącemu organowi rentowemu. Nie można bowiem racjonalnie zakładać, że ta sama czynność prawna – dla wywołania skutków prawnych w sferze ubezpieczeń społecznych – jest częściowo ważna a częściowo nieważna. Przy założeniu, że umowa trwa w sposób ciągły przez pewien okres (np. przez kilkadziesiąt miesięcy), nie można zaakceptować poglądu, zgodnie z którym umowa ta przez okres kilku początkowych i końcowych miesięcy jej obowiązywania jest dotknięta sankcją nieważności (bo została zawarta dla pozorów lub też zawarto ją w celu obejścia prawa), zaś w pozostałym okresie była ważna (bo odpadła przyczyna nieważności). W obu przypadkach mamy bowiem do czynienia z nieważnością bezwzględną, co oznacza, że czynność prawna nie wywołała i nie mogła wywołać żadnych skutków prawnych. Nieważność taka powstaje z mocy samego prawa, nie podlega konwalidacji i datuje się od samego początku, tzn. od chwili dokonania nieważnej czynności, *ab initio ex tunc* (por. postanowienie z dnia 19 grudnia 1984 r., III CRN 183/84, LEX nr 8663; uchwały z dnia 4 kwietnia 1990 r., III CZP 7/90, OSNCP 1990 nr 10-11, poz. 135 i z dnia 27 czerwca 2000 r., III CZP 17/00, OSNCP 2000 nr 11, poz. 197; OSP 2001 nr 11, poz. 159, z glosą J. Kremisa oraz wyroki z dnia 5 lipca 2000 r., I CKN 290/00, LEX nr 303347; z dnia 23 lutego 2006 r., II CSK 101/05, LexPolonica nr 1352094; z dnia 3 marca 2006 r., II CK 428/05, LEX nr 180195 i z dnia 3 listopada 2010 r., V CSK 142/10, OSNC-ZD 2011 nr D, poz. 73; z dnia 26 lutego 2013 r., I UK 417/12 – dotychczas niepublikowany). Z tej przyczyny nie jest uprawnione przyjęcie w zaskarżonym wyroku, że sporna umowa tylko w odniesieniu do okresu od czerwca 2008 r. do stycznia 2009 r. jest ważna i wywołuje skutki w sferze ubezpieczeń społecznych, podczas gdy w pozostałych miesiącach jej trwania jest nieważna na podstawie art. 83 § 1 k.c.

Podkreślić należy, że o ważności umowy o pracę nakładczą nie decyduje wysokość wypłacanego wykonawcy na jej podstawie wynagrodzenia. Ważność umowy należy bowiem oceniać przy uwzględnieniu norm określających elementy przedmiotowo istotne tego stosunku prawnego, a nie przez odwołanie się tylko do wąskiego zakresu i sposobu realizacji przez strony postanowień umowy. Zgodnie z § 3 ust. 1 rozporządzenia o pracy nakładczej, w umowie o pracę nakładczą strony określają minimalną miesięczną ilość pracy, której wykonanie należy do obowiązków wykonawcy. Minimalna ilość pracy powinna być tak ustalona, aby jej wykonanie zapewniało uzyskanie co najmniej 50% najniższego wynagrodzenia, określonego przez Ministra Pracy i Polityki Socjalnej na podstawie art. 77⁴ pkt 1 Kodeksu pracy. Przedmiotowo istotnym elementem umowy o pracę nakładczą jest więc ustalenie w tej umowie minimalnej ilości pracy, której wykonanie będzie gwarantowało uzyskanie co najmniej określonego w tym przepisie wynagrodzenia. Omawiany przepis nie stanowi więc o obowiązku wykonawcy świadczenia pracy w ilości warunkującej nabycie co najmniej 50% minimalnego wynagrodzenia, wobec czego nieosiągnięcie takiego wynagrodzenia nie może być podstawą stwierdzenia nieważności umowy o pracę nakładczą, co zresztą wynika wprost z przepisów tego rozporządzenia (np. § 6 ust. 1 pkt 1, zgodnie z którym nakładca może rozwiązać umowę bez wypowiedzenia z winy wykonawcy w razie niewykonywania bez uzasadnionych przyczyn przez okres trzech miesięcy minimalnej ilości określonej w umowie; § 11 ust. 2, według którego w razie uniemożliwienia wykonawcy wykonania miesięcznej ilości pracy, określonej w umowie przez niewykonanie obowiązków ciężących na nakładcy, przysługuje wykonawcy wynagrodzenie za czas niewykonywania pracy, czy też § 15 ust. 2 – stanowiącego, że urlop wypoczynkowy przysługujący wykonawcy ulega skróceniu o 1/12 części za każdy miesiąc, w którym nie uzyskał on ze swojej winy minimalnego wynagrodzenia). Samo nierealizowanie w całości przez strony warunku konstrukcyjnego umowy o pracę nakładczą w postaci ustalenia miesięcznej minimalnej ilości pracy tak, aby zapewniała uzyskanie wynagrodzenia określonego w rozporządzeniu o pracy nakładczej, nie świadczy zatem o nieważności umowy o pracę nakładczą. Stwierdzenie nieważności takiej umowy musi się zatem opierać na innej podstawie prawnej. Możliwe jest stwierdzenie, że strony umowy o pracę nakładczą, zawartej

formalnie zgodnie z obowiązującymi przepisami, porozumiały się (bądź milcząco godziły) co do realizacji zobowiązania wynikającego z umowy w marginalnym zakresie jedynie w celu uprawdopodobnienia pozorów wykonywania tej umowy oraz wywołania mylnego przekonania osób trzecich (w tym organu rentowego), jakoby zawarły i realizowały ważną umowę o pracę nakładczą. Owa marginalna realizacja zawartej umowy nie opiera się bowiem w takiej sytuacji na zasadzie wzajemności uzgodnionych świadczeń, albowiem strony tej umowy od początku nie miały faktycznie zamiaru realizować wynikających z niej zobowiązań, a jedynie stwarzać pozory jej wykonywania po to, aby ubezpieczony mógł uzyskać drugi, ekonomicznie korzystniejszy tytuł do podlegania ubezpieczeniom społecznym. Jeżeli osoba składająca oświadczenie woli chce wywołać skutki prawne inne niż wynikałyby to ze złożonego przez nią oświadczenia woli, składa pozorne oświadczenie woli w rozumieniu art. 83 k.c. Stwierdzenie, że zaszła taka sytuacja, wymaga jednak poczynienia stanowczych ustaleń co do tego, że strony z góry przewidziały, iż celem zawartej przez nie umowy o pracę nakładczą nie są wzajemne świadczenia wynikające z tej umowy, wobec czego nie są zainteresowane ani wykonywaniem minimalnej ilości pracy, ani osiągnięciem minimalnego wynagrodzenia, wobec czego marginalna realizacja wzajemnych zobowiązań ma jedynie pozorować wykonywanie umowy (tak Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 14 listopada 2012 r., I UK 247/12 – LEX nr 1274955).

Co do oceny ważności umowy o pracę nakładczą i podlegania z tego tytułu ubezpieczeniom społecznym (wyboru tego tytułu w zbiegu z prowadzoną działalnością gospodarczą) orzecznictwo Sądu Najwyższego jest utrwalone (przykładowo wyroki: z dnia 9 stycznia 2008 r., III UK 73/07, Monitor Prawa Pracy 2008 nr 2, s. 58, LEX nr 356045; III UK 74/07, LEX nr 376437; III UK 75/07, OSNP 2009 nr 3-4, poz. 53, LEX nr 465894; III UK 76/07, LEX nr 465905; III UK 77/07, LEX nr 465895; z dnia 28 kwietnia 2010 r., II UK 334/09, LEX nr 604221; z dnia 21 maja 2010 r., I UK 43/10, LEX nr 619658; z dnia 26 stycznia 2011 r., I UK 281/10, LEX nr 786372 oraz z dnia 23 stycznia 2012 r., II UK 93/11, LEX nr 1163333).

Z przedstawionych powodów Sąd Najwyższy uwzględnił skargę kasacyjną organu rentowego orzekając na podstawie art. 398¹⁵ § 1 i art. 108 § 2 k.p.c. w związku z art. 398²¹ k.p.c.

